

Sead Alić —

prof. dr. sc. SEAD ALIĆ
Sveučilište Sjever
Zagreb, Hrvatska
salic@unin.hr
www.seadalic.com
www.centar-fm.org
098 9828592

Odgoj za odgovornost

Ključne riječi odgoj, kritika, moral, estetika, dimenzija, laboratorij

Sažetak Odgoj za odgovornost. To je zadatak svih vremena i svih generacija. Takav odgoj podrazumijeva estetsku, moralnu, kritičku, misaonu, samosvjesnu poziciju. Koja je uloga filozofije u tom procesu. Kako probuditi kritičko mišljenje u onome koga odgajamo? Može li ponovno oživjeti moralna dimenzija u ljudima.? Pjesnik i filozof Pavao Vuk-Pavlović dao nam je svoju viziju takvog odgoja. Vjerovao je u estetsku dimenziju. Naš je zadatak ići korak dalje: Estetički laboratorij danas bi trebao postati Medijsko-estetički laboratorij.

Education for Responsibility

Key words education, critic, moral, aesthetic, dimension, laboratory

Abstract Education for Responsibility. This is the task for all times and every generation. Such education implies an aesthetic, moral, critical, thinking, self-conscious position. What is the role of philosophy in this process? How to encourage critical thinking in the one we educate? Can the moral dimension in people be revived again? The poet and philosopher Pavao Vuk-Pavlović gave us his vision of such an education. He believed in the aesthetic dimension. Our task is to go one step further: The Esthetic Laboratory should today become a Media-Aesthetic Laboratory.

1.

Filozofija koja želi odgajati za Odgovornost? Koga i kako?

Danas nije jednostavno pronaći osobu s kojom će razgovor proteći u uzajamnom slušanju, da o razumijevanju i ne govorimo. Prekomjerno granatirani informacijama, kvazi-informacijama, slikama i riječima osobnog karaktera koje se zbog pojave u javnom prostoru društvenih mreža pokušavaju nametnuti kao relevantne, čini naš život prenapregnutim i sve manje sposobnim za koncentrirano sudjelovanje u diskusiji. Živimo svijet u kojemu 'svi znaju sve' i svaki je pokušaj ulaska u ono bitno unaprijed osuđen na neku vrstu dociranja.

U pravilu ono što treba biti odnosno što se događa brzo – događa se na površini. Onako kako se gliser izdigne na površinu da bi sa što manje otpora klizio vodenom površinom, rako i naša komunikacija sa svijetom pokušava kliziti bez otpora i uz suglasje sredine.

Pa ipak, svjesni činjenice da sve ljudsko znanje ima smisla tek ako se uspije prenijeti s generacije na generaciju i naravno unaprijediti, okrećemo se iskustvu odgoja za odgovornost Pavla Vuk-Pavlovića kao onom uporištu za koje smo sigurni da ga je gradila osoba koja je iskreno, duboko i uvjereno promišljala i bilježila rezultate svog životnog istraživanja, odnosno koja je smjerala dubini a ne brzini.

Vuk-Pavlović nam nudi zrcalo. Njegov jezik, pojmovi, stavovi, njegova filozofija, koncept čovjeka, dobra, odgoja, sve je tu. Na nama je procijeniti i Vuk-Pavlovića i njegovo i naše doba, jer mnogo se toga promijenilo.

Doba u kojemu se duhovno povlači pred agresivnošću hijerarhija zaduženih za duhovnost; u kojemu oni koji su zaduženi za prenošenje odgojnih vrijednosti nemaju vremena ili snage za vlastito duhovno propitivanje; u kojemu utilitarnost određuje predispozicije onih koji bi trebali biti odgajani – sve to govori o potrebi naizgled uzaludnoga, ali neophodnog – govora o moralnim vrijednostima, odgoju za odgovornost, o potrebi da se odgajatelj uzdigne na razinu sposobnosti estetski oblikovanog odgajanja koje ostavlja dubokog traga na odgajaniku. Danas to nije nimalo lako.

Pavao Vuk-Pavlović u središte pozornosti stavlja biće koje je spremno i otvoreno za odgoj, uzrastanje, za putovanje prema *'jezgri čovjeka'* kao krajnjem cilju.

Ideal naravno govori o osobi koja je upravo taj ideal odabrala. Birajući ono najteže, naizgled i nemoguće, Pavlović je iskazao svoju vjeru u čovjeka. Nije naravno pritom imao ikakvih iluzija da bi to moglo biti jednostavno.

Ta se nejednostavnost nama danas može oblikovati u pitanje: Je li odgoj zastarjela djelatnost koja polako ali sigurno svoje mjesto prepušta društvenim mrežama, strojevima, stručnjacima za karijere? Ima li smisla (u okružju kaosa i besmisla) truditi se razumjeti mislioce poput Pavla Vuk-Pavlovića. Je li njegova nakana (inače iskrena i duboka) arhaična poput njegovog, kako kažu, arhaičnog jezika?

2.

Filozof bi morao imati istinsku odgojnu namjeru, jer odredbeni razlog njegove volje ne može biti ništa izvanjsko. Ni darovi, niti ružne riječi, ne bi smjele spriječiti filozofa na obvezu skretanja pozornosti na moguću putanju koja čovjeka vodi prema 'jezgri čovjeka' kroz proces koji se nadaje kao zadobivanje svijeta u sebi. Vuk-Pavlović je filozof, mislilac koji, čini se, nijednog trena nije posumnjao u mogućnost takve vrste odgoja koja će omogućiti uljuđenu zajednicu, kulturnu državu, državu koja je u funkciji potreba njenih građana...

Gledanjem kroz prizmu partikularnih interesa može se ne vidjeti filozofijski odgoj, namjera, čin koji vraća na pravi put. Čovjek se u pravilu ogleda u zrcalu a slika koja se u njemu odražava samo je izvanjski oblik duše zagledane (u pravilu) u partikularni interes.

Utoliko je čitanje Pavla Vuk-Pavlovića u najmanju ruku dvosmjerno. S jedne strane riječ je o razumijevanju sustava odgoja i najboljim uvjetima u kojima se on može realizirati. S druge strane sve se te upute mogu čitati i kao kritika suvremene situacije u kojoj se nalaze obrazovne institucije, pedagoški djelatnici u tim institucijama, studenti, kao i čitave kulture cijelih naroda.

Imam osjećaj da vrijednost Vuk-Pavlovićevih teza posebno dolazi do izražaja u onim segmentima u kojima se stvarnost sve više udaljava od njegovih razmišljanja. Vuk-Pavlović među ostalim piše o ljubavi prema budućnosti, odgajateljevoj ljubavi, ljubavi prema umjetnosti, filozofskoj ljubavi, karitativnoj,

religioznoj... Upravo u otklonu od pristupa koji u spremnosti i sposobnosti za ljubav vidi mogućnost budućnosti uopće – zrcali se naše tehnikom obojeno vrijeme instrumentaliziranja umjesto odgoja, vrijeme specijaliziranih znanja (kao specijaliziranje znanja za robotsko obavljanje postavljenih zadataka rješavanjem prema unaprijed određenim matricama).

Utoliko vraćanje Vuk-Pavloviću vidim kao sredstvo samokritike društva ispraznosti, društva industrija zadovoljstva, društva duhovne, duševne, umjetničke, pa i religijske praznine, zavođenja i manipuliranja pojedinaca, naroda i čitave civilizacije.

3.

Na pitanje što učiniti oduvijek su postojala dva osnovna odgovora. Najbolja ilustracija za jedan od mogućih odgovora onaj koji je ponudio Viktor Frankl (i to ne govoreći o svom iskustvu logora i traganju za smislom ljudskog postojanja) nego primjer njegovog kolege koji je želio poslije rata i oslobađanja iz logora pričati o tome, govoriti, upoznavati svijet. Kad je njegov kolega shvatio da svijet manje više ne želi o tome slušati zaključio je da je bitna promjena ona koja se desila - njemu samome.

Drugi odgovor je na tragu neodustajanja zbog neuspjeha. Takav odgovor kaže: Sve što čovjek čini treba biti s intencijom da to što čini preraste u pokret. Inače nema smisla. Uvjeren sam da moralno i misaono ovaj stav može imati svoje duboko opravdanje.

Na sličan način na koji Kantove maksime omogućuju misliti kako je moguć opći zakon – i svakim našim činom mi polažemo pravo na mogućnost da čin postane dio pokreta ili kako bi Pavlović rekao dio *'filozofije kulturne prakse općenito'*.¹

Svaki je naš čin dio kulture jedne zajednice, naroda, kulture civilizacije. Sve je to sadržano također u našem činu kao potvrdi ili negiranju sudjelovanja u procesu zadobivanja svijeta u sebi.

Odgoj tako sadrži svu kulturu u sebi (ukoliko je istinski) kao što bi sva kultura morala biti odgojnog karaktera.

Vuk-Pavlović nas upozorava kako ne možemo 'nekažnjeni' ostati u odgojnom procesu zaustavljajući se tek na edukativnim metodama, poznavanju činjenica, zahtjevima izvršenja postavljenih zadataka i sl.

¹ Pavao Vuk-Pavlović, Sabrana djela, knjiga 2, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2007., str. 36

Odgajajući mi idemo – do dna. *'Bivstveno zrenje je – piše Vuk-Pavlović – u tom smislu doista gledanje u krajnost'*²

Jesmo li otvoreni za krajnost ili smo samo dio neke filozofske škole, tradicije mišljenja, svjetonazora, modnog trenda mišljenja, subjektivnih predodžbi, stereotipa koje proizvode mediji – na to pitanje mora odgovoriti svatko od nas –sam za sebe.

Živimo i umiremo. Ono što smo mislili da je osobno u nama, stari i umire. Kroz nas žive nadosobne vrijednosti do kojih se (eventualno) uzdignemo.

Tijelo 'misli' da živimo tijelom. Tradicija 'misli' da smo dio tek tkalačkog stana kojim se pletu lijepe ali uvijek tek dekoracije na uvijek istim platnima. Religijske hijerarhije 'misle' da su svojom posredničkom ulogom zauvijek na sebe preuzele ulogu onih koji misle. Praznina u nama 'misli' kako se kamuflirati posjedovanjem stvari i ljudi, lažnim odnosima, lažnim moralom, lažnim vrijednostima.

Tijelo odumire. Tradicija se mijenja. Religijske hijerarhije ogoljuju se u svojim novim POLITIČKIM haljama. Praznina u nama upozorava da kamufliranje vodi tek njenom produbljenju.

Mi bismo, uz ono osobno, trebali biti i ono nadosobno. Kroz nas bi trebala teći rijeka budućnosti, jer je budućnost nadosobnoga ovisna o našoj sposobnosti da budemo ovdje i sada, da uzrastamo na našem putu *zadobivanja svijeta u sebi*.

4.

Ljudska klasificiranja duše ne znače da se ljudske duše neizostavno moraju pronalaziti u tim klasifikacijama. Etika je tako za Aristotela i većinu mišljenja nastalog na njegovim temeljima – primjena znanja u praktičnom djelovanju. Zato se vrlina može naučiti a djelovanje u skladu s njom čovjeku donosi EUDAIMONIU odnosno blaženstvo. Um ili NOUS je s druge strane intuitivna spoznaja, način kako posežemo prema počelima svega, kako uspijevamo dosegnuti do najviših načela.

Je li uopće moguća EPISTEME znanost o vječnim stvarima?

Ako je SOFIA povezivanje NOUSA i EPISTEME (a ona to jest po Aristotelu i tradiciji njegova mišljenja) postavlja se pitanje - koji medij omogućuje intuitivnu spoznaju najviših načela, EPISTEME kao znanost dokazivoga.

Odgoj za odgovornost

—
Sead Alić

2 Pavao Vuk-Pavlović, Sabrana djela, knjiga 2, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2007., str. 36

Posebno pitanje veže se uz prenosivost vrline od čovjeka do čovjeka odnosno s generacije na generaciju. Kad bi naime vrlina uistinu bila isključivo ono što se kao znanje prenosi s osobe na osobu i kroz vrijeme, onda bi tisuće godina postojanja civilizacije ljudskoga znanja svijet morale učiniti mjestom obitavanja najviših vrline. Ako tomu nije tako postavlja se pitanje o mreži Aristotelovih pojmova i njihovoj ispravnosti.

Kada primjerice Vuk-Pavlović govori o potrebi estetičke dimenzije kao pretpostavke uspješnog prijenosa ne samo znanja nego i vrline, onda on praktički stavlja u pitanje stari koncept o znanju kao pretpostavci etičkog djelovanja. Čovjek traži više, odnosno želi dublje.

Vuk-Pavlović s pravom postavlja Sokratovo, Platonovo, Aristotelovo, starogrčko pitanje: Je li vrlina *sofia*, poput znanja prenosiva. Od odgovora na ovo pitanje može ovisiti sudbina ljudske civilizacije. I obratno, dosadašnja sudbina čovjeka interpretira ljudsku odluku da vrlinu poveže sa znanjem.

Karikirajući i pojednostavljujući, stvar se postavlja ovako: Kako spojiti onu intuitivnu ljudsku spoznaju (koja u krajnjoj liniji može odlučivati o karakteru djelovanja pojedinca) s uvidom u znanje kao osnovom etičkog djelovanja. Svjesnost (znanje) pravila - mnoge ljude ne čini moralnima. Štoviše, mnoga kriva i nesretna znanja, proizvedena i širena od političkih, religijskih, korporacijskih, medijskih hijerarhija - svijet su učinile nesigurnim mjestom.

Naravno da bi se Grci, braneci se, pozvali na to da je *episteme* upućena na spoznaju vječnoga (istoga u različitome i različitoga u istome), no znanost koja je iz toga proizašla upućuje isključivo na provjerljivost, a provjerljivost nije sposobnost provjerljive spoznaje vječnoga.

Kao pedagog izrastao na temeljima grčke filozofije, Vuk-Pavlović priklanja se nužnosti mogućnosti prijenosa vrline. No kao umnik koji razmišlja svojom glavom uviđa da puko prenošenje znanja ne proizvodi prave učinke. Otuda njegov pokušaj povezivanja filozofije, znanosti i umjetnosti u pokušajima da se znanje oplemeni segmentima smislenog i intuitivnog. Kao da se kroz uvođenje filozofije i umjetnosti u edukacijski proces intuitivno pronalazi nedostatak u starogrčkom klasificiranju ljudskih moći.

5-

Filozofija odgoja. Kako?

Pavao Vuk-Pavlović uvida da 'država kao razmjerno najobuhvatnija i najmoćnija današnja javna socijalna organizacija'³ ne može i ne smije biti sama sebi svrha. Država je ta koja se mora pravdati pred kulturom a ne obratno. Država je sredstvo a ne svrha. Ona treba omogućiti kolanje vrednota i razvijanje sustava u kojemu će kulturne vrijednosti doći do izražaja. Država ne smije prema Pavloviću prestati biti kulturna država: 'UČINITI DRŽAVU SAMOSVRHOM ZNAČILO BI NAČELNO JE ODREZATI OD SVE UMNE SVRHE TE SVIM OBLICIMA NJENA POSTOJANJA PORICATI NUŽDU I SMISAO.'⁴

Ako čak zaboravimo činjenicu da je država uvijek bila sredstvo kamufliranja različitih oblika porobljavajućih odnosa, pa dopustimo misao kako je država (kako Pavlović kaže) 'razmjerno najobuhvatnija i najmoćnija današnja javna socijalna organizacija', ne možemo ipak ne vidjeti koliko malo je država danas sredstvo realiziranja interesa njenih građana, a koliko je više – sve ostalo.

Država je postala sredstvo ideološkog zavođenja.

Država je danas sredstvo razvijanja plemenskog osjećaja u građanima.

Državu češće prepoznamo u navijačkom grotlu nogometnih stadiona nego u brizi za kulturnu, socijalnu, moralnu, odgojnu dimenziju odnosno potrebu njenih građana.

'BUDUĆNOST NIJE IZVAN NAS, VEĆ U NAMA', pisao je Vuk-Pavlović, jer 'BUDUĆNOST' ZAZBILJNO ZAMIŠLJENA NIJE ONO, NA ŠTO MOŽDA PREKRŠTENIH RUKU ČEKAMO ILI ŠTO ŽELJOM I NADOM IŠČEKUJEMO, VEĆ ONO, ŠTO NAS OPLOĐENE LJUDSKOM NAŠOM ČEŽNJOM ČINI BREMENITIMA, ONO, ŠTO ŽIVEĆI I DOŽIVLJUJUĆI DOISTA STVARAMO. BUDUĆNOST KAKVA SE OVDJE MISLI, NE DOLAZI SAMA OD SEBE KAO SUTRAŠNJI ILI PREKSUTRAŠNJI ILI KOJI POZNIJI DAN; ONA SE RAĐA.'⁵

Današnji bi studenti Vuk-Pavloviću vjerojatno rekli otprilike ovakve stvari:

Budućnosti u nama nema. U nama je praznina čekanja na odlazak iz države za koju se mislilo i pripovijedalo da je ostvarenje tisućgodišnjeg sna. Mi smo izravna posljedica nerada ljudi koji su svojevremeno obznanjivali tisućama ljudi po trgovima: Imamo državu!

Odgoj za odgovornost

—
Sead Alić

3 Pavao Vuk-Pavlović, Sabrana djela, knjiga 2, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2007., str. 42.

4 Pavao Vuk-Pavlović, Sabrana djela, knjiga 2, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2007., str. 42.

5 Pavao Vuk-Pavlović, Sabrana djela, knjiga 2, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2007., str. 46

Vi ste, profesore Pavloviću imali lijepe ideje o odgoju za odgovornost. To je međutim moguće samo u zajednici u kojoj su oni na najvišim pozicijama – najodgovorniji. Njihov bi zadatak trebao biti omogućiti nama da postanemo kultivirane kritički orijentirane, duhovno bogate osobe. Nažalost, mi smo danas samo prazne ljuštore koje vjeruju još samo u jednu stvar – završiti fakultet što brže i jednostavnije i pobjeći.

ISTINA, DOBROTA, LJEPOTA, SVETOST I BUDUĆNOST kao temeljni pojmovi spoznaje, ćudoređa, umjetnosti, vjere i pedagoškog rada riječi su koje pripadaju Vašem stoljeću i onim ranijima. Danas su 'na cijeni' MANIPULACIJA, LICEMJERJE UMJEŠNOST, OJAĐENOST I PRAZNINA.

6.

Sloboda je pretpostavka istinskog odgoja. Nešto može sličiti na odgojnu ustanovu. Ispred imena mogu biti titule. Po prirodi stvari moralo bi se misliti kako je riječ o odgojnim ustanovama i odgajateljima. No podučavati nekoga nečemu ne znači istovremeno i odgajati. Disciplinirati i/ili dresirati nekoga znači zavaravati sama sebe da se vrši proces odgoja. Jer odgoj je, smatra Vuk-Pavlović – univerzalna a ne specijalizirana kulturna praksa.

U svijetu suvremenih kurikula, ishoda učenja, mjerenja znanja, pomalo donkihotski zvuče riječi Pavla Vuk-Pavovića: 'Otud je vidjeti, da netko može djelovati točno prema određenim pedagoškim zahtjevima te se u svom nastojanju nepokolebljivo povoditi za napucima stalne pedagoške tehnologije, a da njegovo djelovanje ne mora ipak u bitnosti doista i biti 'odgajanje'.⁶

Osobe koje su u procesu odgajanja trebale bi biti u odnosu koji je bliži prijateljskom ili drugarskom odnosu, nego poziciji nadređenoga i podređenoga. Duhovno blago odgajanoga treba isplivati na površinu. To je moguće jedino u prijateljskom odnosu u kojemu je ljubav prema napredovanju, istini, otkrićima, samorazumijevanju – snažnija od birokratskih stereotipa.

Odgajatelj poput vrtlara može mladicu tek svijati i oblikovati, ali i tada mora paziti da to bude onoliko koliko mu ta mladica dopušta. Odgajanje je dakle čin slobode u kojemu podjednako

6 Pavao Vuk-Pavlović, Sabrana djela, knjiga 2, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2007., str. 64.

sudjeluju i odgajatelj i odgajanik. To posebno dolazi do izražaja danas (primjerice u odgajanju za razumijevanje novih medija, tehnika, razumijevanje novih sustava komuniciranja... Brzina napredovanja tehničkih izuma učinila je da su odgajanici u mnogim segmentima iznad (posebno tehničkih) znanja svojih profesora.

Svijet odgajanja, trebao bi po Vuk-Pavloviću, biti svijet intimnih duhovnih dodira odgajatelja i odgajanika. Silništva tu nema. Nema lomljenja mladica. Nema discipliniranja i nadređenih pozicija. Jedino u uzajamnom odnosu prepoznavanja, razumijevanja, srodnosti – može izrasti pomak u odgajanome koji i te kako ostavlja traga i na odgajaniku.

Bljesak znanja u odgajanome svjetlo je sreće u odgajaniku.

Utoliko je važno isticati snagu spontaniteta, slobodu iskazivanja kritičkih stavova, nužnost otvorenog dijaloga, potenciranja sudjelovanja odgajanika u procesu odgoja, pretvaranje svih predavanja u oblik dijaloga (gdje god, kad god i koliko god je to moguće).

**Odgoj za
odgovornost**

—
Sead Alić